

УДК 32(477)

Тетяна Бойко

УКРАЇНСЬКИЙ ЧИННИК У МЕЖОВІЙ СИТУАЦІЇ: ЕФЕКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Відмічено, що потреба у володінні українською територією залишилася для Росії важливим фактором імперської могутності. Упродовж незалежності Росія здійснювала на Україну значний гуманітарний, політичний, інформаційний тиск, щоб утримати її у фарватері власної політики та дискредитувати її в очах інших держав.

У статті виділяються характерні риси війни нового типу - «гібридної війни». Такий тип протистояння характерний для постіндустріального суспільства. Визначається що всі засоби ведення гібридної війни: використання інформаційної зброї, участь у протистоянні недержавних акторів, використання терористичних методів, використання методів економічного та психологічного тиску, пропаганди були використані Росією проти України. Це ввело її в стан межової ситуації.

Гуманітарна агресія Росії спрямована на те, щоб продовжити русифікацію та колоніальну залежність українців, розколоти Україну на регіони. Методами «гібридної війни» є неофіційний вплив на українську владу, економічний шантаж та знищення позитивного іміджу держави у зовнішньополітичних відносинах. Сучасні механізми окупації базуються не лише на військових діях, вони ефективно використовують інформаційний простір. Агресія здійснюється через ворожу пропаганду, «війну сенсів», створення симулякрів, війна йде за свідомість людей. Новітнім методом впливу є хакерські атаки у кіберпросторі, що ставить під загрозу системну діяльність багатьох установ.

Необхідною є розробка стратегії виходу з колоніальної залежності України, формування україноцентристської позиції, адже від цього залежить наше збереження як політичного гравця. Варто чітко простежувати загрози в різних сферах життя і розробляти механізми протидії, а це – захист української мови, власного інформаційного простору, деолігархізація, відстоювання національних інтересів та збереження своєї незалежності.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційна війна, українська держава, межова ситуація.

Tatiana Boyko

UKRAINIAN FACTOR IN THE BOUNDARY SITUATION: THE EFFECT OF THE HYBRID WAR

The author argues that the necessity to own Ukrainian territory has remained an important factor for the imperial power of Russia. During the independence period, Russia has exerted considerable humanitarian, political, and information pressure on Ukraine to keep it in the sphere of its own influence and to discredit it in the eyes of other states.

The article analyzes the characteristic features of the new type of warfare – a so-called “hybrid war”. This type of confrontation is typical of the post-industrial society. The author concludes that all instruments of the hybrid warfare – information weapon, participation in the competition of non-state actors, the use of terrorist methods, the use of methods for economic and psychological pressure and propaganda – were used by Russia against Ukraine. These circumstances brought Ukraine to the boundary situation.

The humanitarian aggression is aimed at the continuation of the colonial dependence of Ukrainians, splitting Ukraine into regions. The “hybrid warfare” uses methods of the unofficial influence on the government of Ukraine, economic blackmail, and destruction of the country’s positive image in the foreign-policy relations. Modern occupation models are based not only on military actions; they effectively use information space. The aggression is performed through the hostile propaganda, “war of ideas”, and creation of simulacra in the context of fighting for human minds. Among the new methods of influence are cyber attacks, which threaten the systematic operation of many establishments.

It is necessary to develop a strategy for liberation from the colonial dependence of Ukraine and establishing a Ukrainian-centered position. This factor could change our future as a political player. It is important to track threats in different spheres of life and develop means of contradiction – namely, protection of the Ukrainian language and our own information space; removal of oligarchs from power; defending national interests and preserving our independence.

Key words: hybrid warfare, information warfare, Ukrainian state, boundary situation.

Постановка проблеми. Україна протягом століття виборювання своєї незалежності вже вкотре

попадає в межову ситуацію виживання. Ще раз виникає потреба збереження і захисту національної

єдності, спільного культурного простору, територіальної цілісності. Українцям потрібно відстоювати своє право бути нацією з власним розумінням історії, державною мовою, національними пріоритетами. Сучасний світ глобалізму, взаємозалежності економік, інформаційних ресурсів дозволяє впливати на політику держав, використовуючи методи та засоби інформаційної боротьби, так, як і дає можливість втручатися в суспільний лад та політичний устрій сусідів, руйнувати національні цінності, вдаючись до механізмів «гібридної війни».

Україна, яка стала об'єктом російської агресії, проявляє специфічну властивість активно консолідуватися для захисту національних інтересів, відстоювання демократичних цінностей, переважно в критичних моментах зовнішньої чи внутрішньої небезпеки. Однак окрім стихійного захисту власної сутності, необхідним є цілеспрямована політика по протидії зовнішньої агресії, адже практика показала, що окупація Криму та Донбасу мала довгу передісторію маніпуляційних технологій та інформаційних атак.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Оцінюючи сучасне становище України, її відстоювання свободи, можна звернутися до екзистенційного поняття «межової ситуації» К. Ясперса, що в соціально-політичному змісті окреслює стан війни, небезпеки знищення цілих соціальних груп, укладу життя, що використовувалось при оцінці Другої світової війни.

Своєрідним проявом такої небезпеки є ведення «гібридної війни», яку окреслюють у своїх дослідженнях Д. Ласіка, Дж. Девіс, Д. Кілаллен. У праці «Конфлікт у XXI столітті. Повстання гібридних воєн» Ф. Гоффман, розуміє поняття як комбіноване використання ворогом дозволеної зброї, партизанської війни, тероризму, сепаратизму, злочинної поведінки та пропаганди для досягнення політичних цілей [3].

В Україні дослідження впливу «гібридної війни» на перебіг подій та процесів почали активно розвиватися у зв'язку з російсько-українською війною. Крізь призму ключового інструменту російської геостратегії реваншу розуміє ці процеси В. Горбулін [4], аргументує конкретні причини, через які Україна стала жертвою агресії з боку Росії Є. Магда [8]. Грунтовними є напрацювання Центру Разумкова «Гібридна війна Росії – виклик і загроза для Європи», дослідження цієї проблематики проводять Г. Ковальський В. Петрик, В. Алещенко, Р. Додонова, О. Гойман, Е Ситник, Ю. Рубан, Г. Почепцов.

Мета. Основною метою статті є аналіз гуманітарних, інформаційних та соціополітичних загроз «гібридної війни», які ведуть до систематичних криз в Україні.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Після проголошення незалежності Україна коливалася між векторами орієнтації на Росію, розвитку співдружності з країнами колишнього

Радянського Союзу та Європейською спільнотою, яка розглядалась як відхід від російсько-української дружби. Очевидно, через втрату Росією позиції супердержави і прагнення повернути свій статус часів холодної війни, вона не сприйняла вибору Україною європейського вектора, що призвело до Революції гідності. Відомою є «формула Бжезінського» про неможливість відновлення могутності Росії без повернення Москвою собі контролю над Україною, адже вона «все ще могла б претендувати на імперський статус, але тоді стала б переважно азійською імперською державою» [2, с. 46]. Дослідник звернув увагу на глибоке закорінення імперської сутності Росії, прагнення до зовнішнього домінування, вказуючи, що «незалежність України кинула виклик самій суті претензії Росії на те, що вона є богонатхненною прапороносницею спільної всеслов'янської ідентичності». Врешті, американські аналітики дійшли до думки, що імперська Росія не може бути демократичною і вона будь-якими способами спробує реінтегрувати Україну. Тому, вдало зауважує З. Бжезінський, імперську психотравму колонізаторів, які пережили історичний шок від «факту, що близько 20 мільйонів російськомовної людності стали жителями чужоземних держав, де політично домінували, зростаючи, національні еліти, сповнені рішучості утвердити власну ідентичність після більш чи менш примусової русифікації» [2, с. 104]. Звідси стає очевидним стратегічний статус російськомовних для «рускомирства» та використання їх для анексії та вторгнення в різні держави.

Такий мотив великоімперських амбіцій став підґрунтям постколоніальної політики Росії. Американський експерт Інституту зовнішньої політики досліджень в Філадельфії Майкл Сесайр розглядає політику створення і заморожування конфліктів, яку проводить Росія як чинник дестабілізації ситуації в країні і, водночас, впливу на її зовнішньополітичні рішення. Зокрема, неврегульованість територіальних питань із сусідами не дає можливості вступу в НАТО [6]. Запроваджується особливий сценарій «гібридної війни». У Грузії Росія спочатку підживлювала сепаратистські настрої в Абхазії та Південній Осетії, а згодом, у 2008 році, здійснила напад на її територію. Так само Росія сприяла дезінтеграції Молдови, політично, фінансово та військово підтримуючи невизнану Придністровську республіку.

Події 2014 року в Україні також дістали назву «гібридної війни», яка передбачає поєднання принципово різних типів і способів ведення війни: 1) класичних (із військовими в уніформах, військовою технікою); 2) нерегулярних збройних формувань (повстанців, терористів, партизанів); 3) інформаційної війни (дезінформації, пропаганди, перекичування фактів тощо) [1, с. 4].

Росія не змогла запропонувати справді привабливий проект об'єднання пострадянських країн, очевидно тому, що керувалася імперськими амбіціями. Саме тому Російська Федерація наразі

вдається до насильницької етнополітичної інтеграції, якій обов'язково передують дезінтеграційний етап. Зараз ми пожинаємо результати багаторічних розробок та стратегій запланованої анексії.

Серед характерних особливостей «гібридної війни» науковці виділяють наступні: агресія без офіційного оголошення війни; приховування країною-агресором своєї участі в конфлікті; широке використання нерегулярних збройних формувань (в т. ч. під прикриттям мирного населення); нехтування агресором міжнародними нормами ведення бойових дій та чинними угодами і досягненими домовленостями; взаємні заходи політичного та економічного тиску (за формального збереження зв'язків між двома країнами); широка пропаганда та контрпропаганда з застосуванням «брудних» інформаційних технологій; протистояння у кібернетичному просторі [10].

На таку схему ведення війни надзвичайно складно відреагувати відразу, адже регулярні війська ворога не перетинають кордони незалежної держави. Замість цього відбувається «прихована анексія» із залученням бойовиків та етнічних груп на місцях за домовленістю й під керівництвом держави, яка формально заперечує свою участь у дестабілізації етнополітичної ситуації.

Очевидним викликом українській нації стали події на Донбасі. Якщо оцінити окупацію у всій екзистенційній сутності – тисячі смертей військових та мирного населення під час воєнних дій, нелюдські тортури, голод, приниження гідності людини в полоні, деформація свідомості та етнічна інженерія у квазідержавих, то, пройшовши весь цей жах, кожен має здійснити свій моральний вибір – по який бік реальності він хоче жити.

Пояснюючи формування різних форм ідентичності та проблем консолідації в Україні варто вдатися до постколоніальних студій, що розглядають специфіку відносин між культурними ідентичностями країни-завойовника та колонізованих територій. Е. Саїд розкриває як особливості співучасті культури в імперському завоюванні, так і спроби опору. Необхідним для розуміння новотвору української «креольської» («української») ідентичності стають напрацювання М. Рябчука. Він висловлює думку, що українська «креольська» нація є продуктом вимушеної політичної емансипації колоніального (колоністського) населення на території України внаслідок зовнішніх чинників (розпад СРСР) зі збереженням домінантного соціального становища й культурного статусу, але без виразної етнокультурної емансипації від метрополії». Подальшою долею таких територій, (що показав Донбас) є ольстеризація, вважає вчений [9].

Війна по відношенню до України втілювалася століттями у формі «гуманітарної агресії», яка покликана змінити саме національну ідентичність українського народу.

Гуманітарна агресія спрямована на те, щоб зробити Україну без українців, адже мати справу з

індиферентним населенням завжди легше, ніж із людьми, які здатні обороняти власний народ. Вона спрямована на те, щоб розколоти українське суспільство за територіальним, майновим, етнічним принципом.

Як не дивно, при зміні деяких рис ментальності навіть україномовність, одержана від народження, уже не є надійним оберегом збереження самобутності. Ми ж бачимо, що етнічні українці в містах переважно дуже швидко стають двомовними, тимчасово-постійно самозрощуються, не роблячи із цього проблеми. Їхні діти та онуки закономірно стають російськомовними, вважаючи себе етнічними українцями, породжуючи гуманітарний конфлікт, суперництва всередині етносу [7].

Нагальним постало питання чому виникає конфлікт ідентичностей на Донбасі. Очевидно, процеси державотворення в період проголошення незалежності України сформували фактор позитивного очікування щодо формування української ідентичності. Разом з тим, давалися взнаки деструктивні етносоціальні процеси, тривала русифікація та насадження вищості російської культури, і, в результаті, престижніше було бути росіянином, а не українцем. Окрім того варто акцентувати, що великий інтелектуально-духовний прошарок української нації було винищено сталінськими репресіями, українське селянство мільйонами вимерло від голоду, або було вивезене з України. Якщо додати етнічні переміщення в ході будівельних проектів союзу, масову русифікацію, то стане зрозумілим криза українського чинника на Донеччині.

Загрозливого чину в період політичних кампаній набували роздмухані гасла поділу України – на двомовну, різну ментально (Схід-Захід), політично (націоналістичну – комуністичну), які за розробленим сценарієм сприяли розколу населення, стимулювали різні суперечності. В результаті розпорочений, а не об'єднаний спільною ідеєю народ, ставав прекрасним полем для внутрішньої дестабілізації та затяжної кризи. Додатковим елементом дестабілізації були і поширювані гасла неспроможності українського державотворення, нав'язування думки, що «національна ідея не спрацьовує», пошук кращих моделей устрою від Білорусі – до радянського тоталітаризму. Очевидно свідомо запускала реверсна модель, адже вона вела до Росії.

Ефективно використовуються також політичні механізми втручання в українську державу, що є потужним елементом «гібридної війни».

У період другого президентського терміну Л. Кучми відбувалося посилення російського впливу на керівництво України та проведення через нього вигідних для Росії рішень. Наслідком цього стала відмова української влади від курсу на вступ до НАТО та ЄС (у 2003 році після так званого «кольчужного скандалу»), а також «визначення»

«спадкоємцем» Л. Кучми ставленика Росії В. Януковича. За президентства В. Ющенко спостерігали проведення масштабних заходів щодо дискредитації ідей «помаранчевої» революції, а також керівництва України та його європейського і євроатлантичного курсу [10].

Одним з вагомих методів впливу на державне управління в Україні стало просування проросійських кандидатів на державні посади, підкуп впливових урядовців у силових структурах. Швидкими темпами формується в Україні олігархічна верхівка, яка отримує як привілей управління численними підприємствами, потужними виробничими комплексами. Дивним чином зростається колишній радянський управлінський апарат та сучасний корпоративний інтерес.

Невід'ємним методом тиску є шантаж, на зразок підриву української економіки скороченням торговельно-економічних зв'язків з Російською Федерацією та використанням енергетичного чинника в якості інструменту тиску на Україну (в т. ч. у рамках т. зв. «газових війн»). Це створило передумови для перемоги В. Януковича на президентських виборах та для «розвертання» вектору руху нашої держави із Заходу на Схід, поширення у нашій державі ідей приєднання до російських інтеграційних ініціатив в обмін на кредити та економічні преференції [10].

Вагомим для зовнішньополітичних відносин стає питання іміджу країни. Інформаційна війна проти України у знищенні її іміджу, як зауважує Є. Магда, стартувала ще 2005 року під час першої газової війни. Тоді Україну успішно представили в якості нечесного, а щонайменше сумнівного транзитера газу, незважаючи на те, що протягом десятиліть Україна ніколи не допускала зриву поставок природного газу до Європи через свою територію. Показово, що одночасно з цими звинуваченнями Росія наголошувала на необхідності будівництва газопроводів, альтернативних в дійсності, а не віртуально українській системі (Північноєвропейський газопровід у Балтійському морі, друга нитка «Блакитного потоку» в Чорному морі та розширення газотранспортної системи в Білорусі, що тепер належить Газпрому) [8, с. 140]. Загалом Україна має дбати про переважання позитивних іміджевих оцінок на зразок демократичних змін, ефективності використання природних ресурсів, Революції Гідності, волонтерства та мужній обороні своїх територій.

Окремого ефекту набуває в «гібридній війні» інформаційний та кібер-простір. Механізми втручання детально описує, на думку В. Горбуліна, Головнокомандувач об'єднаних Збройних сил НАТО в Європі Ф. Брідлав: «Інформаційний фронт «гібридної війни» розгортається одразу на кількох напрямках. Передусім: серед населення в зоні конфлікту; серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом; серед громадян країни

агресора і серед міжнародного співтовариства». Однак в українському випадку це не просто ворожа пропаганда, зауважує науковець, а «війна сенсів», структурним елементом яких є симулякри («фашисти в Києві», «звірства каральних батальйонів», «розп'яті хлопчики»). Стратегічна мета таких симулякрів – змінити об'єктивні уявлення цільових груп про характер конфлікту тими «інформаційними фантомами», які потрібні агресору [5, с. 128].

Інформаційний складник «гібридної війни» вимагає постійного джерела інформації та сліпої віри населення в те, що транслюють. Чи не тому таким важливим для окупаційних режимів є відключення українських та поширення російських каналів, переслідування українських стримерів, журналістів інтернет-телебачення. Важливим є насамперед «правильне» подання новин. Опозиційна преса пильно відстежує всі події українського життя – від відносин з Польщею до перейменувань вулиць і до невпізнання викривляє сутність подій. Власне такий підхід властивий і багатьом «аналітичним центрам», «фондам», «товариствам» проросійської спрямованості, які в Україні та за кордоном дають коментарі, що спотворюють інформацію, або й відверто продукують неправду.

Важливим простором ведення інформаційного протистояння стала мережа Інтернет. Різноманітні реальні й уявні «хакери», «кіберпартизани», «кіберполчення», а також спеціальні підрозділи різних безпекових відомств для ведення протистоянь у кіберпросторі — всі вони стають важливим елементом кібератак, а також ведення спеціальних психологічних операцій у соціальних мережах та в мережі Інтернет загалом. Маючи досвід кібернападів на стратегічні об'єкти, Прибалтійські держави зробили цей напрям безпеки пріоритетним у своїй політиці.

Висновки. Україна як держава змушена відстоювати свою незалежність в очах світового співтовариства, доводячи свій позитивний імідж та обороняючись від російського агресора. Небажання Росії відпустити Україну зі своєї сфери впливу, прагнення відродити могутність завдяки приєднанню колишніх радянських територій та запровадження реверсного шляху розвитку спричинила російсько-українську війну. Особливістю механізму агресії у «гібридній війні», яку веде Російська Федерація є планомірне втручання у гуманітарну, політичну, економічну, інформаційну складову українського життя. Варто чітко простежувати загрози в різних сферах життя і розробляти механізми протидії, а це – захист української мови, власного інформаційного простору, деолігархізація, відстоювання національних інтересів та збереження своєї незалежності.

1. Асланов С. Етнополітичний конфлікт (гібридна війна на Сході України) як наслідок регіональної етнонаціональної політики / С. Асланов // Віче № 14. – 2015. – С. 2 – 4.

2. Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінський. – Львів – Івано-Франківськ: Лілея–НВ, 2000. – 236 с.

3. Hoffman F. Further Thoughts on Hybrid Threats // *Small Wars Journal*. – 2009. – 20.07. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/further-thoughts-on-hybrid-threats>

4. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В.П. Горбулін // *Стратегічні пріоритети*. – К.: НІСД, 2014. – № 4. – С. 5 – 12.

5. Горбулін В. Хроніки передбачень 2007 – 2017 рр. / В. Горбулін. – Х.: Фоліо, 2017. – 256 с.

6. Jackson P. Ukraine crisis: «Frozen conflict» and the Kremlin // *BBC News*. – 2014. 10 September. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.bbc.com/news/world-europe-29078541>.

7. Заєць І. Нам потрібна україноцентрична гуманітарна політика. 2009 / І. Заєць. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/ivan-zayec/nam-potribna-ukrayinocentrychna-gumanitarna-polityka>.

8. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір / Є. Магда // *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. – 2014. – № 5. – С. 138 – 142.

9. Рябчук М. «Яничари» і «свидомити». Про дві версії української ідентичності та їхній конфліктний/конфронтаційний потенціал / М. Рябчук – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.slideshare.net/sergeAmes/a-15763746>.

10. Стратегія і тактика гібридних війн в контексті військової агресії Росії проти України. – 2014. – 24 листопада. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war/>

References

1. Aslanov S. 2015. *Etnopolitychnyj konflikt (gibrydna vijna na Sxodi Ukrayiny) yak naslidok regionalnoyi etnonacionalnoyi polityky* [Ethnopolitical conflict (hybrid war in the East of Ukraine) as a consequence of regional ethnonational policy]. *Viche*. 14. S. 2 – 4. [in Ukrainian].

2. Brzeziński Z. 2000. *Velyka shaxivnyca* [The Grand Chessboard]. Lviv – Ivano-Frankivsk: Lileya–NV, 236 s. [in Ukrainian].

3. Hoffman F. 2009. Further Thoughts on Hybrid Threats. *Small Wars Journal*. URL: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/further-thoughts-on-hybrid-threats>. [in English].

4. Gorbulin V. P. 2014. «Gibrydna vijna» yak klyuchovij instrument rosijskoyi geostrategiyi revanshu [«Hybrid War» as a key tool of Russian geostrategy of revenge]. *Strategichni priorytety*. K. NISD, 4. S. 5 – 12

5. Gorbulin V. 2007. *Xroniky peredbachen 2007 – 2017 rr.*[Chronicles of predictions]. X. Folio, 2017. – 256 s. [in Ukrainian].

6. Jackson P. 2014. Ukraine crisis: «Frozen conflicts» and the Kremlin. *BBC News*. 10 September. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-29078541>. [in English].

7. Zayecz I. 2009. *Nam potribna ukrayinocentrychna humanitarna polityka*. [We need a Ukrainian-centered humanitarian policy]. URL: <http://blogs.ukrinform.gov.ua/blog/ivan-zayec/nam-potribna-ukrayinocentrychna-gumanitarna-polityka>. [in Ukrainian].

8. Magda Ye. 2014. *Vyklyky gibrydnoyi vijny: informacijny vymir* [Challenges of the hybrid war: information dimension]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoyi Rady Ukrayiny*. 5. S. 138–142. [in Ukrainian].

9. Ryabchuk M. 2012. «Yanychary» i «svydomyty». *Pro dvi versiyi ukrayinskoyi identychnosti ta yixnij konfliktnyj/konfrontacijnyj potencial* [«Janichari» and «Sidomity». About two versions of Ukrainian identity and their conflict /confrontational potential]. URL: <https://www.slideshare.net/sergeAmes/a-15763746>. [in Ukrainian].

10. 2014. *Strategiya i taktyka gibrydnyx vijn v konteksti vijskovoyi agresiyi Rosiyi proty Ukrayiny* [Strategy and tactics of hybrid wars in the context of Russia's military aggression against Ukraine]. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/gibrid-war/> [in Ukrainian].